
ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

УДК 37.011.3 – 057.4 :(786.8 : 78.03)

Ірина Бойко

**РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОЇ
(ФОРТЕПІАННОЇ) ОСВІТИ У СУЧАСНОМУ МУЗИЧНО-
ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ**

У статті проаналізовано науково-педагогічні підходи сучасних науковців щодо питань еволюції інструментальної (фортепіанної) галузі, які висвітлюють тенденції розвитку цього процесу в культурі України у період ХХ століття. Основними завданнями роботи стали вивчення та систематизація наукових джерел з метою з'ясування етапів становлення та розвитку інструментальної (фортепіанної) освіти, визначення її провідних діячів-фундаторів, узагальнення ключових понять дослідження.

Ключові слова: музично-педагогічний аналіз, інструментальна (фортепіанна) освіта, розвиток, науково-педагогічний дискурс, фортепіанна галузь, музичне мистецтво, виконавська практика, професійна підготовка.

В статье проанализированы научно-педагогические подходы современных ученых по вопросам эволюции инструментальной (фортепианной) области, освещающих тенденции развития этого процесса в культуре Украины в период ХХ века. Основными задачами работы стали изучение и систематизация научных источников с целью выяснения этапов становления и развития инструментального (фортепианного) образования, определение ее ведущих деятелей-основателей, обобщение ключевых понятий исследования.

Ключевые слова: музыкально-педагогический анализ, инструментальное (фортепианное) образование, развитие, научно-педагогический дискурс, фортепианная отрасль, музыкальное искусство, исполнительская практика, профессиональная подготовка.

The article analyzes the scientific and pedagogical approaches of modern scientists about evolution on the instrumental (piano) industry, covering the trends in this process in the culture of Ukraine during the twentieth century. The main objectives of the study were the systematization and scientific sources to identify the stages of formation and development of instrumental (piano) education, determine its leading figures-founders, summarizing key concepts of the study. Analysis of related literature makes it possible to conclude that despite the wide range of issues covered in the scientific work in the field of musical pedagogy that have fundamental functions in the study of multi-vector phenomenon of «instrumental (piano) education» enrich the overall contribution

to the development of concepts and constitute the methodological basis for further systematic research of this phenomenon, scientific and pedagogical aspect of instrumental (piano) education remains little explored. Teaching achievements of its members do not appear in this perspective an independent subject of scientific attention, receiving coverage in fragmentary scientific and methodical literature, media, memories of students and colleagues, some methodological notes.

Key words: *musical-pedagogical analysis, instrumental (piano) education, development, scientific and educational discourse industry piano, music, performance practice, professional training.*

Українська інструментальна (фортепіанна) освіта впродовж ХХ століття перебувала в атмосфері неперервних історичних змін. З одного боку – національне протиріччя, емоційна трагедія сучасної людини, а з іншого, – яскраві злети в науці та техніці, організації та змісті освіти, які вбачаємо у виникненні нових педагогічних ідей, спрямованих на розвиток особистості та її індивідуальності. Основним педагогічним принципом освіти стає формування національної свідомості у молоді, яке полягає у вивченні українських національних традицій, усвідомленні культуроосвітніх тенденцій розвитку інших країн.

До аналізу розвитку інструментальної (фортепіанної) освіти в Україні звертались вітчизняні дослідники: О. Бойко, В. Вихрущ, Л. Вовк, Н. Гупан, І. Зайченко, О. Сухомлинська, О. Черкасов, М. Ярмаченко, які визначили історичну періодизацію галузі, окреслили коло проблем, що виникали на шляху становлення фортепіанного явища, схарактеризували педагогічні ідеї провідних піаністів, педагогів, діячів мистецтва, які стали відправними для його подальшого розвитку.

Ми розуміємо, що історичний шлях будь-якого національно-освітнього феномену відбувається під впливом культурно-історичних трансформацій, які проаналізовано в працях вітчизняних науковців (М. Бахтін, М. Бердяєв, М. Драгоманов, П. Могила, Ф. Прокопович, П. Русін, Г. Сковорода, П. Юркевич та ін.), що визначило концепт власного наукового дослідження.

Мета статті – здійснити історико-культурологічний аналіз розвитку інструментальної (фортепіанної) освіти у контексті музично-педагогічної історіографії.

На основі галузевої літератури констатуємо, що у ХХ столітті поширилось використання фортепіано у культуротворенні в різних музичних галузях. Цей факт, безумовно, заслуговує на розгляд його у науці та визначення його пріоритетним напрямом у характеристиці явищ музичної культури ХХ століття. Проте, процес входження вітчизняної системи освіти в європейський освітній простір як самостійного суб'єкта актуалізує розкриття вагомості значущості національної фортепіанної освіти як невід'ємної складової загальноосвітнього надбання людства.

У науковій праці Н. Гуральник «Українська фортепіанна школа

XX столітті у контексті розвитку теорії і практики музичної освіти» визначення інструментальної (фортепіанної) освіти в Україні базується на таких вимірах:

- історичному (цілісність явища як виду культурної традиції в Україні, що охоплює щонайменше три покоління);
- державотворчому (визнання державної єдності та незалежності нашої країни на підставі історичних віх її розбудови 1918, 1939, 1991 рр., розкриття глибинної музичної культури. Знаходження й збереження матеріалів про творчі досягнення її розбудовників);
- науково-педагогічному (особистісний вимір педагогічних ідей лідерів української фортепіанної школи);
- освітньому (відкриття українських музично-освітніх закладів);
- інтеграційному (міжнародне визнання української фортепіанної освіти самостійним суб'єктом) [3].

У процесі аналізу історії української фортепіанної освіти XX століття визначаємо ряд суперечностей, які виникали у процесі її розвитку, а саме:

- ✓ різні тлумачення поняття «освіта» як науково-теоретичної категорії (системи освітніх закладів, сутності суспільно-доцільної діяльності, відповідних знань та умінь, досвіду суб'єктів творчого міжособистісного спілкування, особливостей виконавської діяльності, тощо);
- ✓ певною кількістю досліджень, присвячених окремим пунктам теорії і практики музичної освіти та відсутністю зосередженої уваги на педагогічному компоненті;
- ✓ необхідністю зовнішньої загальнодержавної системи стандартів з оволодіння фортепіано майбутніми педагогами з урахуванням глобалізації євроінтеграційного освітнього простору і відсутністю відповідної узгодженості у внутрішній власній системі національної музичної освіти;
- ✓ збереженням сталих методичних надбань відомих педагогів і сучасними поглядами на розвиток новацій у авторських педагогічних технологіях;
- ✓ створенням власних методико-технологічних систем талановитими педагогами і недостатньою поінформованістю про них широкого загалу; наявністю достатньої кількості методико-технологічних доробок, що розвивались упродовж XX століття, і недостатнім науковим обґрунтуванням їх як складових педагогічних технологій, безсистемністю висвітлення в науково-методичній літературі;
- ✓ універсальними освітніми та художньо-виховними можливостями фортепіано та обмеженим усвідомленням та тлумаченням їх у відповідних навчальних планах; поширенням інформації через Інтернет і відсутністю безпосереднього спілкування з педагогами – носіями педагогічного досвіду;
- ✓ готовою музичною продукцією, що пропонується засобами масової інформації, і мотивацією до самореалізації, презентації особистісних досягнень у фортепіанному виконавстві [3].

У системі гуманітарних знань поняття «освіта» і породжені нею загальнокультурні цінності потребують ретельного вивчення та історичного аналізу, науково-теоретичного узагальнення з подальшим застосуванням отриманих знань у загальній педагогіці та музичній практиці.

У наукознавстві поняття «освіта» має широке висвітлення щодо історії та логіки її розвитку, мотивації і спадкоємності, теоретичних підходів та практичного застосування дослідницьких програм, типових та конкретних характеристик, перспективності й діалектичного взаємозв'язку наукової «школи» з індивідуальними особистісними якостями її лідера та здібностями до суспільної комунікації (П. Анохін, Є. Бойко, В. Гасілов, В. Гутіна, Д. Зербіно, П. Капиця, Б. Кедров, Г. Лайтко, Є. Мирський, А. Ткаченко, Б. Фролов, С. Хайтун, М. Ярошевський).

Значний внесок у розвиток історії, теорії і практики, розкриття психолого-педагогічних аспектів «освіти» зроблено сучасними українськими науковцями (А. Алексюк, В. Андрущенко, І. Бех, В. Бондар, Я. Бурлака, Л. Вовк, С. Гончаренко, В. Євдокимов, І. Зязюн, А. Капська, Н. Ничкало, О. Огнев'юк, В. Орлов, В. Паламарчук, О. Савченко, С. Сисоєва, Р. Хмелюк, Т. Цвелих, М. Шкіль, М. Ярмаченко).

В наукових роботах розглянуто принципові педагогічні положення, висвітлено розвиток освітянської думки діячів української культури та просвіти (М. Антонєць, О. Бойко, Б. Бричко, В. Василенко, О. Велемєць, Н. Гупан, М. Євтух, Л. Журенко, Ю. Калічак, О. Ковальчук, Р. Курлянд, О. Машталер, Н. Опанасенко, Н. Пастушенко, І. Пінчук, А. Розсоха). Досліджувались окремі педагогічні системи в Україні (Г. Бучківська, В. Вихрущ, Л. Вінічук, Н. Дем'яненко, І. Зайченко, Н. Протасова, М. Рибалкова, І. Суджикова, О. Сухомлинська).

Історією та теорією загальної педагогіки здійснено розв'язання проблем мистецької освіти: Г. Голєш, Л. Коваль, Л. Кондрацька, В. Кузь, А. Ліненко, Л. Мазєпа, Л. Масол, Н. Миропольська, О. Михайличенко, О. Овчарук, О. Олексюк, О. Отич, Г. Падалка, О. Рудницька, О. Ростовський, Г. Шевченко, О. Щолокова.

Історії, етнічним особливостям становлення національної музичної освіти різних регіонів України, теоретичним питанням присвячено праці таких науковців: А. Болгарський, С. Волков, Л. Гнатюк, С. Горбенко, З. Дашак, В. Довженко, Т. Лобачєва, О. Коренюк, Т. Мартинюк, П. Ніколаєнко, А. Омельченко, Н. Опанасенко, Л. Побережна, М. Северінова, Т. Сухенко, Є. Юцевич.

У ряді робіт висвітлено проблеми розвитку музичних шкіл різних галузей: А. Авдієвський, В. Антонюк, В. Апатський, О. Бенч, Б. Біленький, В. Воєводін, Б. Гнидь, Н. Гребенюк, В. Григор'єв, М. Давидов, О. Дубас, Д. Євтушенко, П. Круль, А. Лащенко, А. Мартинюк, В. Посвалюк, О. Слепцова, К. Стеценко, О. Шульпяков.

Над висвітленням педагогічних та виконавських проблем української фортепіанної школи ХХ століття, творчої діяльності видатних її особистостей працювали Ж. Аністратенко-Хурсіна, В. Боткін, В. Василець,

Є. Дагілайська, Ж. Дедусенко, Н. Зимогляд, З. Йовенко, Н. Кашкадамова, В. Клиш, Г. Коган, О. Кононова, Г. Курковський, Л. Лисенко, Л. Мазепа, В. Макаров, Л. Масол, Л. Попова, Ю. Некрасов, Т. Роціна, Н. Руденко, В. Сирятський, Н. Смоляга, О. Снегірьов, Т. Старук, М. Степаненко, В. Шульгіна.

У контексті теоретико-педагогічного аналізу інструментальної (фортепіанної) освіти вітчизняні дослідники значну увагу приділяють визначенню поняття «школа». Проте лідери української фортепіанної школи мають значний науково-теоретичний, інтелектуально-творчий потенціал, чим зумовлене визначення її у нашому дослідженні еталонним національно-освітнім явищем, запропоновано застосування його організації і змісту як засадничого проекту історико-аналітичного узагальнення у вивченні феномену національних шкіл різних музичних галузей.

Неоднозначне тлумачення феномена «школа», іноді поверхове окреслення смислу заважає визначенню його конкретного змісту в різних галузях. Це стосується також педагогічної та музичної галузей і детермінується відсутністю фіксованого у відповідному визначенні узагальнення досягнень теорії музичної освіти в педагогічних парадигмах; зосередженням на висвітленні фортепіанної школи в її виконавській складовій; розглядом педагогічної практики видатних піаністів у прямій залежності від їх концертно-виконавської діяльності; відсутністю усвідомлення української фортепіанної школи феноменом загальнонаукової школи, спеціального висвітлення самоцінності педагогічних ідей її лідерів.

Визначену проблему розглянуто на тлі розвитку національної музично-педагогічної ідеї, сформованої М. Лисенком, К. Стеценком до початку ХХ століття, культуротворчої діяльності визначних педагогів провідних музичних освітніх закладів України (В. Барвінський, Г. Беклемішев, Ф. Блуменфельд, В. Івановський, П. Луценко, К. Михайлов, Л. Мюнцер, В. Пухальський, І. Слатін, Є. Сливак, М. Старкова, М. Тутковський, Б. Яворський), що розвивались їх продовжувачами, творцями власних прогресивних музично-педагогічних концепцій, які стверджувались у кінці ХХ – на початку ХХІ століть. Саме цей етап визначився в історії інструментальної (фортепіанної) освіти як період злету національної фортепіанної школи за показниками фахівців у педагогічній сфері, перемогах українських піаністів на Міжнародних конкурсах, піднесення її до рівня всесвітньовідомої самодостатньої галузі [5].

Поєднання науково-теоретичних підходів з поглибленням дослідження педагогічного компоненту сприяло його науковій значущості у музичній освіті та загальнонауковому просторі. Педагогічні проблеми у науково-дослідній діяльності піаністів стали предметом комплексного вивчення філософією, психологією, соціологією. Активізація наукової думки розкрила нові освітні можливості інструментальної (фортепіанної) школи. Серед фундаторів розвитку музично-педагогічних факультетів в Україні, що розбудовували музичну освіту в структурі вищої педагогічної школи протягом ХХ століття можемо назвати таких викладачів: Н. Белова,

Р. Верхолаз, Т. Гордейчева, Т. Завадська, Н. Лисіна, Г. Ніколаї, Г. Падалка, Т. Петрицька, О. Реброва, О. Ростовський, О. Рудницька, Л. Тарапата, С. Феруз, В. Шульгіна та ін.

Штучне звуження фактологічної бази, що складає значну частину педагогічних знань щодо засобів практичної діяльності піаністів, втрата в музично-освітньому літописі видатних імен, їх технологічних систем перешкоджає цілісному уявленню про загальну джерелознавчу картину досягнення української фортепіанної галузі. Усвідомлення аксіологічності педагогічного компонента в музичному вимірі, необхідність виявлення загальних тенденцій історичного розвитку, опанування надбань фундаторів УФС новою генерацією студентів стимулювало спрямування наукових зусиль до розгляду її розвитку у ХХ столітті у контексті теорії і практики музичної освіти та дослідження її педагогічних досягнень з історико-методологічних та теоретико-технологічних позицій.

Розробка проблеми здійснювалась у процесі аналізу історичних матеріалів періодики в Україні ХХ століття: педагогічних видань («Вільна українська школа», «Освіта», «Педагогічна освіта», «Світло», «Учитель», «Учительська газета»); музичних та освітніх джерел («Вісник культури і життя», «Мистецтво і освіта», «Музика», «Музика і революція»). У них розроблялись проблеми музичної теорії, розвитку і виховання, фортепіанної підготовки (до сольної виконавської практики, акомпанементу, самостійної культуротворчої музично-просвітницької діяльності), які розпочато до ХХ століття та продовжено на новому науково-методичному рівні. Це стосується питань національного усвідомлення цінності української музичної культури (музично-педагогічної думки, розбудови української національної школи, появи нових музичних творів, методичних видань); психолого-педагогічних проблем (індивідуальних особливостей, творчої активності, діалогового спілкування тощо); теорії і практики музичної освіти (системи естетичного виховання молоді через визначення змісту музичного навчання, створення нових програм, залучення інструментального виконавства до музичного просвітництва з метою підвищення загальнокультурного рівня суспільства); історії, просвітницької діяльності (знайомство широкого кола читачів з гастрольями музикантів світу, глибока критична оцінка рівня та якості їх творчої діяльності, аналіз виступів піаністів та їх місце у загальному культуроосвітньому просторі держави); розвитку фортепіанної методики (критичний огляд та аналіз різних шкіл, від «фізіологічних» до «стилістичних» течій у становленні піаністичної досконалості) як компонента педагогічної активності видатних осіб.

Динаміка, що спостерігалась у змісті цих видань, змінювалась від огляду подій, обговорення їх доцільності до конкретних програм музичної освіти; від розбудови та реорганізаційної діяльності закладів музичної освіти (реорганізація старих) до відкриття оновлених сучасних освітніх установ (академій, мистецьких інститутів); від організації музичних конкурсів до ствердження нових освітніх концепцій, самостійної діяльності творчих музично-педагогічних колективів (шкіл), видання сучасних

монографій, підручників, навчально-методичних посібників тощо.

Аналіз дисертаційних робіт, наукових праць, монографій та наукових статей, в яких здійснено аналіз передумов становлення фортепіанної галузі протягом ХХ століття на всіх рівнях музичної освіти склали в сукупності ґрунтовний науковий матеріал, який у систематизованому вигляді дозволив з достатньою вірогідністю дослідити розвиток української інструментальної (фортепіанної) освіти у ХХ столітті в контексті складної багатозначної категорії педагогічної науки.

Аналіз галузевої літератури дав можливість дійти висновку про те, що незважаючи на широке коло питань, що висвітлено в наукових роботах у галузі музичної педагогіки, які мають засадничі функції у вивченні багатовекторного феномена «інструментальна (фортепіанна) освіта» збагачують загальний внесок у розробку даного поняття та складають методологічне підґрунтя для подальших системних досліджень цього явища, науково-педагогічний аспект інструментальної (фортепіанної) освіти залишається мало дослідженим. Педагогічні здобутки її представників не фігурують у цьому ракурсі самостійним предметом наукової уваги, отримували фрагментарне висвітлення в науково-методичній літературі, пресі, спогадах учнів та колег, деяких методичних нотатках. Натомість, її лідери мають значний науково-теоретичний, інтелектуально-творчий потенціал, чим зумовлене науково-практичне значення подальшого дослідження цієї галузі як змістовного та організаційного базового проекту.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямку полягають у науковому вирішенні проблем у сфері інструментальної (фортепіанної) освіти, а саме: визначенні періодизації її розвитку у контексті музичної культури України, здійснення компаративного аналізу провідних інструментальних (фортепіанних) шкіл світу з метою вилучення позитивного досвіду та його запровадження в систему вітчизняної музично-педагогічної освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барбузюк Т. О. Развитие отечественного начального музыкального образования как проблема музыкознания : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.02 / Барбузюк Татьяна Олеговна. – Магнитогорск, 2008. – 246 с.
2. Баренбойм Л. А. Путь к музицированию / Л. А. Баренбойм. – М. : Музыка, 1973. – 184 с.
3. Гуральник Н. П. Українська фортепіанна школа ХХ століття у контексті розвитку теорії і практики музичної освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / Гуральник Наталія Павлівна. – К., 2008. – 503 с.
4. Дедусенко Ж. В. Исполнительская пианистическая школа как род культурной традиции : дис. ... канд. искусствоведения : 17.00.01 / Дедусенко Жанна Викторовна. – К., 2002. – 208 с.
5. Масол Л. М. Концепція загальної мистецької освіти / Л. М. Масол // Мистецтво та освіта. – 2004. – № 1. – С. 2–5.